

Анка М. Рађеновић¹
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за неохеленске студије

КАТЕГОРИЈА ГЛАГОЛСКОГ АСПЕКТА У СРПСКОМ КАО СТРАНОМ ЈЕЗИКУ

Глаголски аспект је категорија која се теже усваја у српском језику с обзиром на специфичност маркирања теличности/перфективности у словенским језицима у односу на друге језике. У овом раду истражује се сложеност усвајања појединих елемената глаголског аспекта међу одраслим ученицима српског као страног на почетном нивоу учења. Приказаћемо резултате истраживања спроведеног међу ученицима српског као страног са различитим матерњим (првим) језиком (J1). Основна хипотеза истраживања је да се глаголски аспект састоји од више различитих елемената (морфолошких, семантичких, синтаксичких и прагматичких) који се усвајају истовремено, али на различитим нивоима. Циљ је да се испита на који начин и у којој мери ученици на почетном нивоу учења српског као страног овладавају категоријом глаголског аспекта појединачних глагола представљених видским паровима. Резултати овог истраживања могу допринети систематичном приступу у приказивању и усвајању аспектне морфологије на свим нивоима учења и поспешити наставу српског језика као страног.

Кључне речи: аспект, српски језик као страни, видски парови, (а)телиčnost, почетни ниво учења.

1. Увод

Категорија аспекта/глаголског вида појављује се у опису глаголских система различитих језика, али се преваходно овај термин користио за опис глаголских система словенских језика (Binnick 1991: 136). Аспект се, у најширем смислу, односи на „различите начине сагледавања унутрашње темпоралне структуре одређене ситуације” (Comrie, 1976: 3). Уско је повезан

¹ anka.radjenovic@fil.bg.ac.rs

са информацијом о времену, пошто интеракција аспекта и глаголског времена одређује укупну темпоралну интерпретацију реченице.

Основно својство аспекта је то што, за разлику од времена, не смешта глаголску радњу на временску осу и односи се искључиво на унутрашње временско својство глаголске радње. Обично се наглашава да аспект не исказује објективно временско својство, већ начин на који говорник посматра радњу (Рађеновић 2017: 36).

Термин *аспект* се различито употребљава у различитим лингвистичким традицијама. Тако Комри (Comrie 1976: 6) истиче да се термин аспект користи понекад да означи опште семантичке аспектне опозиције, а понекад се односи само на граматикализоване опозиције. Да би се избегла забуна, термин *лексички аспект*² треба употребити када је реч о семантичкој аспектној дистинкцији, а термин *граматички аспект* када се говори о граматикалованим аспектним опозицијама (перфективност : имперфективност).

С обзиром на разноликост дефинисања и поимања категорије аспекта у различитим лингвистичким традицијама, није изненађујућа чињеница да је ова категорија једна од најтежих за усвајање у српском језику као страном. Стога настојимо да у раду прикажемо основне одлике глаголског аспекта и специфичности његовог усвајања у српском као страном. Након представљања основних одлика глаголског аспекта у српском језику приказаћемо резултате истраживања спроведеног међу ученицима српског као страног на почетном нивоу учења са циљем да се испита који елементи учествују у овладавању категоријом глаголског вида и на који начин и у којим фазама се ти елементи усвајају.

2. Категорија аспекта у српском језику

У опису аспектних система различитих језика, па и српског, полази се од основне аспектне опозиције *свршеност* (*имперфективност*): *несвршеност* (*имперфективност*). Иако наизглед једноставна, ова подела се у лингвистичкој литератури различито тумачи, па се тако често погрешно перфективност везује за краткотрајне радње, док се имперфективност повезује са радњама дугог трајања (Comrie 1976: 16). Стевановић (1986: 531) тако наводи да се у литератури о словенском аспекту дефиниције перфективног вида углавном ослањају на пунктуалну теорију, према којој свршени глаголи означавају

² *Лексички аспект* је новији назив за термин *Aktionsart*, који је развијен у проучавањима о словенском аспекту, а означава својство глаголског предиката и односи се на интерну темпоралну структуру радње исказане предикатом (Salaberry & Comajoan 2013: 160). У савременој србистици актуелан је термин акционалост. Ту су ситуациони аспект, тип глаголске ситуације, унутрашњи аспект, начин вршења глаголске радње, у традиционалним граматикама то је видски лик.

процес у коме се почетак и крај поклапају, тако да се он своди на једну тачку у времену, односно да се тај процес изврши у једном тренутку.

Овакво одређивање свршености може се оспорити примерима делимитативних (нпр. *йосегейи*) или пердуративних глагола (нпр. *йрестйојайи*), који имају значење ограниченог, односно дужег трајања, али су перфективног вида. Стога можемо да закључимо да је питање одређивања глаголског аспекта вишеслојно и умногоме условљено значењем појединих типова глагола, као и реченичним контекстом (Стевановић 1986: 533).

Увиђамо да је у основи перфективног аспекта посматрање радње као целине, без освртања на њену унутрашњу временску структуру са значењем „границе у остваривању неке радње” (Пипер & Клајн 2017: 175) док, с друге стране, глаголи несвршеног вида (имперфективни глаголи) „немају границу у остваривању глаголске радње, већ само неки од њих имају значење усмерености ка достизању извесне границе, али не и значење њеног достизања” (Пипер & Клајн 2017: 175). За разлику од перфективног, имперфективни аспект везује се за унутрашњу временску структуру глаголске радње (Comrie 1976: 24), и то најчешће са значењем хабитуалности и трајности глаголске радње. Док је трајност радње лако одредити, јавља се тешкоћа у вези са одређивањем хабитуалности. Наиме, хабитуалност се састоји из низа понављања засебних радњи које имају стварна ограничења, те се поставља питање у вези са начином и бројем глаголских радњи које се могу окарактерисати као хабитуалне. Кључ за поимање хабитуалности глаголске радње налази се у регуларности понављања засебних теличних радњи.

Два облика истог глагола који се на семантичком плану разликују само по видском значењу представљају видски пар у ужем смислу (видски парњак),³ док видски пар у ширем смислу чине свака два глагола која се семантички разликују само по видском значењу. Особеност глагола у српском језику је та да сваки глагол има аспект, али не и свој видски парњак, те тако постоје једновидски и двовидски глаголи као засебне групе глагола (Пипер & Клајн 2017: 177–178).

3. Глаголски вид у овладавању српским као страним

Овладавање категоријом глаголског вида у индоевропским језицима, а нарочито у словенским, сматра се тешким због своје сложености. Резултати студија које се баве глаголским видом у различитим језицима указују на то

³ Питање видских парњака је теоријски замагљено, јер постоје различите дефиниције и одређења видских парњака у србистичкој и страниј литератури. Свакако видске парњаке не би требало третирати као облике истога глагола у српском језику због полисемантичке структуре многих глагола (в. Ђуровић & Спасојевић 2014).

да се ова категорија усваја у фазама и да се ни на вишим језичким нивоима не може говорити о потпуном овладавању овом категоријом (Παπαδοπούλου 2000; Rađenović 2017). Сматра се да основни узрок томе лежи у семантици, с обзиром на то да се функционалност глаголског аспекта лако усваја још на почетним нивоима учења (Slabakova 2005).

Узрок потешкоћама може се приписати и начину на који се глаголски вид описује у уџбеницима и приручницима за српски као страни, нарочито на почетним нивоима учења. Често се избегава експлицитно дефинисање и представљање ове категорије, али, и када постоји покушај њеног описивања, тај опис је веома оскудан и исти је као за ученике матерњег језика. Упркос чињеници да је категорија глаголског вида заиста сложена, на основу резултата истраживања у другим језицима и на основу теорија о усвајању ове категорије (нпр. аспектна хипотеза), ипак је могуће груписати досадашња знања и систематично их приказати.

Пре свега, у дефинисању сложености ове глаголске категорије треба се осврнути на фонолошко-морфолошки ниво, у оквиру ког треба узети у обзир творбена знања, потом прећи на лексичко-семантички ниво, и на крају, приказати семантичко-прагматички сегмент, уједно и најтежи ступањ за овладавање глаголским видом у српском језику.

Ученик српског језика као страног прво се сусреће са фонолошко-морфолошким нивоом, на ком већ запажа да постоје различите глаголске основе (*рећи – љоворити*), да основе могу бити веома сличне (*бацити – бацајти*), да постоје модификације основе због наставка за итеритивизацију промене у корену због различитих основа (*погити – рађајти*), као и то да видски парњаци имају различиту конјугацију кад није реч о граматичкој префиксацији (*јомоћи – јомајати*). Творбена знања пре свега се огледају у процесу префиксације (*на-јисајти, јро-чијајти*) и суфиксације (*јоклонити – јоклањајти*).

Када је реч о лексичко-семантичком нивоу, пре свега се скреће пажња на лексичко значење морфема, када префикси уносе додатна значења (*на-јисајти, ис-јисајти, за-јисајти...*), као и на вишезначност префикса (*за-јисајти, за-јевати*), али и чињеница да, иако „сви глаголи у српском језику имају свој вид, нема сваки глагол и свој видски парњак”, те тако имамо глаголе увек несвршеног (*imperfectiva tantum*), или увек свршеног значења (*perfectiva tantum*) (Пипер & Клајн 2017: 177–178). Посебно се издвајају двовидски глаголи, „чије се значење види из контекста у којем су употребљени” (Пипер & Клајн 2017: 178).

На синтаксичко-прагматичком плану постоји синтаксичка ограниченост за употребу свршеног вида, који се не може користити у садашњем времену у простим реченицама, јер је по својој природи радња у индикативу презента несвршена. Иако је аспектуалност традиционално дефинисана

као семантичка категорија, која у свом граматичком центру има категорију глаголског вида (Пипер и др. 2005: 780–781), аспекатска значења се у језицима који немају категорију аспекта исказују и лексички и синтаксички. Без обзира на граматикализованост ове категорије у српском језику, аспектуалност се у синтаксичком контексту може дефинисати као уже схваћена темпоралност у оквиру које се јављају природне границе догађаја, тј. говори се о теличности глаголске радње.

На основу овог кратког прегледа слојевитости глаголског вида, закључујемо да је у усвајању ове категорије у српском као страном кључ у упоредном усвајању свих набројаних елемената на свим нивоима учења.

4. Истраживање

У истраживању је учествовало 50 ученика интензивног четворомесечног програма за учење српског као страног на почетном нивоу учења у оквиру пројекта *Свети у Србији*. Циљ истраживања је да се испита употреба одговарајућег вида условљеног реченичним контекстом (пре свега употребом темпоралних адвербијала).

Полазници курса имали су задатак да одаберу један од два понуђена глагола одговарајућег глаголског вида у 20 реченица. С обзиром на то да је реч о почетном нивоу учења (А1–А2), водили смо рачуна о томе да све речи у понуђеним реченицама буду познате, а видски парњаци су преузети из уџбеника *Корак њо корак*, који се користи у настави на овом нивоу.

5. Резултати истраживања и дискусија

Понуђеним задатком циљ је био истражити одабир глаголског вида одређеног реченичним контекстом. Дато је 20 реченица са 20 видских парњака, по 1 парњак за сваку реченицу. Значење сваког од понуђених глагола било је познато сваком од полазника и део је усвојеног вокабулара на почетном нивоу учења, али је и посебно објашњено свако појединачно значење на часовима предвиђеним за обрађивање категорије глаголског вида. Ова врста задатка, поред тога што омогућава проверу усвојености значења видских парњака у реченичном контексту, такође испитује и морфолошка, тј. творбена знања.

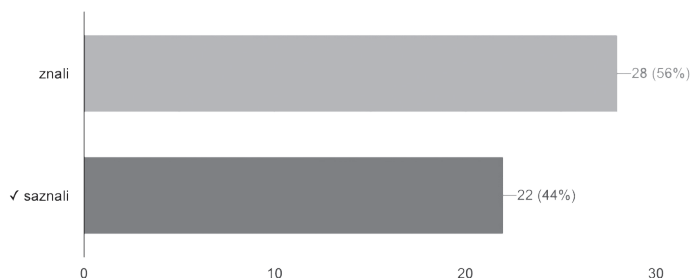
Средња вредност је 14, а аритметичка средина 13,9, што указује на усвојеност категорије глаголског вида изнад просека. Најмањи број тачних одговора је 7, а највиши 20.

Највише тачних одговора јавља се код глагола *писа́ти* – *написа́ти* (84%) и *сире́мати* – *сиремии́ти* (82%), а најмање код глагола *созна́ти* – *знаи́ти* (44%) и *посеђива́ти* – *посејии́ти* (48%). Међу најбоље усвојеним глаголима два су несвршена, а два свршена (*оси́аи́ти*, *посла́ти*). Наведени тачно одабрани глаголи су део фреквентног вокабулара на почетном нивоу, те резултати

истраживања потврђују и претпоставку да ће глаголи са којима се студенти најчешће сусрећу бити и правилно употребљени у реченичном контексту.

Da li ste _____ od njih šta se desilo juče?

22 / 50 correct responses

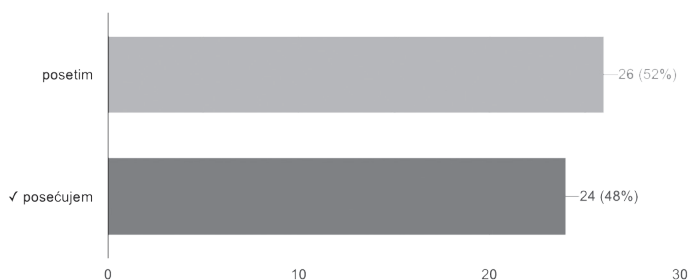

Пример 1. Видски парњаџи *зна̑и̑и* – *сазна̑и̑и*

Када је реч о најмањем броју тачних одговора за видски пар *зна̑и̑и* – *сазна̑и̑и*, где је чак 56% испитаника изабрало имперфективни вид, можемо објаснити овај одабир семантичким контекстом. Наиме, под претпоставком да се ученици на почетним нивоима ослањају на матерњи језик и да преводe готово сваку реч како би разумели цео контекст, одабир је семантички, а не граматички. Може се претпоставити да је основна потешкоћа у томе што глагол *сазна̑и̑и* није прави⁴ видски парњаџ глаголу *зна̑и̑и*.

Kada putujem u strane zemlje, obično _____ muzeje.

24 / 50 correct responses

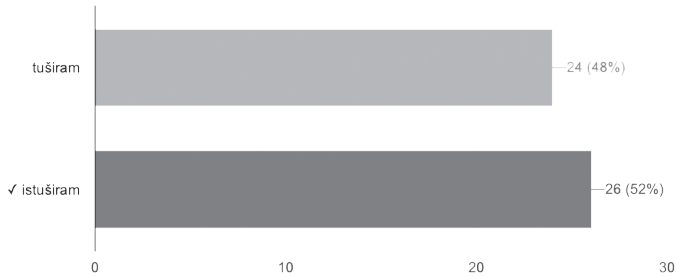

Пример 2. Видски парњаџи *посећива̑и̑и* – *посећу̑и̑и*

⁴ Многи глаголи немају свој прави видски парњаџ.

Интересантан резултат увиђамо ког видских парњака *йосейишии* – *йосећиваиши*, где је подједнак одабир перфективног и имперфективног вида, а блага предност дата имперфективном виду, упркос томе што у зависној клаузи постоји глагол несвршеног вида, а у независној адвербијал који условљава употребу имперфективног вида.

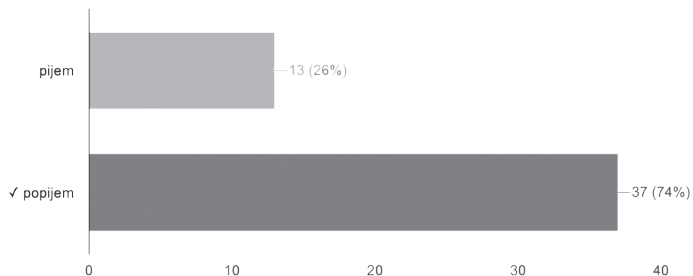
Idem u grad čim se _____.
26 / 50 correct responses

Пример 3. Видски парњаци йушираиши се – истиушираиши се

Сличну дистрибуцију резултата уочавамо и код видског пара *йушираиши се* – *истиушираиши се*, с тим што се предност даје перфективном виду. Претпостављамо да је узрок томе везник *чим*, који се често користи у комуникацији на почетном нивоу за опис свакодневних активности, те постоји навика да се имперфективни вид употребљава у овом контексту.

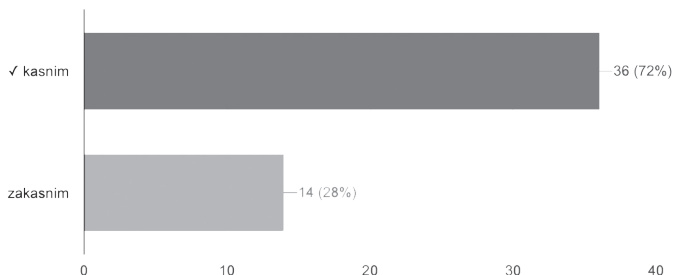
Boli me glava. Moram da _____ lek.
37 / 50 correct responses

Пример 4. Видски парњаци йишии – йојишии

Значајан степен усвојености глаголског вида уочава се у примеру видског пара *йиийи* – *йойийи*. Иако је у овом примеру важно разумети цео реченични контекст јер не постоје ни темпорални адвербијали, али ни други реченични елементи који условљавају одабир вида, ипак је 74% ученика одабрало правилан вид условљен искључиво контекстом.

Izvinite što _____ na čas.
36 / 50 correct responses

Пример 5. Видски парњаџи каснији – закаснии

Слично је и са видским парњаџима *каснии* – *закаснии* у реченичном контексту који је ученицима познат и чест у свакодневној употреби.

6. Закључак

Висок проценат тачног одабира глаголског вида указује на то да се ова категорија успешно усваја и на почетном нивоу учења. Иако је категорија аспекта једна од најтежих за усвајање због своје сложености, резултати истраживања потврђују хипотезу да се аспект треба усвајати систематски од почетног нивоа. Пре свега, потврђује се став једног дела стручњака да је потребно проучавати глаголе у паровима и да је за тачан одабир глаголског вида у великој мери важна усвојеност значења глагола. Од почетног нивоа међу ученицима српског као страног постоји свест о постојању глаголског вида, али се веома често ослањају на само један вид, тј. на једно значење глагола.

Један од недостатака овог истраживања свакако је тај што се односи само на препознавање глаголских парова, где се може сагледати само један од сегмената у усвајању категорије глаголског вида. Стога би будућа истраживања требало да обухвате и остале сегменте и нивое језичког развоја, а нарочито да се тичу употребе научених глаголских парњаџа у контексту.

Литература

- Белић, А. (1932). Словенски инјунктив у вези са постанком словенског глаголског вида. *Глас Српске Краљевске Академије* 148: 1–38.
- Ђуровић, С. & Спасојевић, М. (2014). Још један поглед на видске парњаке у српском језику. *Зборник Мајинце српске за филологију и лингвистику*, LVIII/1: 183–197.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2000). Η παραγωγή της ρηματικής όψης από σπουδαστές της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας. *Journal of Applied Linguistics*, 21: 39–54.
- Пипер П. & Клајн И. (2017). *Нормативна граматика српској језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В. и др. (2005): *Синтакса савременоја српској језика: Просја реченица*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик. Нови Сад: Матица српска.
- Рађеновић, А. (2017). *Индикатив претеритива у јрчком и српском језику*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет.
- Стевановић, М. (1986). *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научна књига.
- Binnick, R. I. (1991). *Time and the Verb: a Guide to Tense & Aspect*. Oxford University Press: New York, Oxford.
- Comrie, B. (1976), *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Рађеновић, А. (2017). Η άποψη και ο χρόνος στην εκμάθηση της Νέας Ελληνικής ως ξένης γλώσσας. *Πρακτικά του 3^{ου} Συνεδρίου των νεοελληνιστών των βαλκανικών χωρών «Ο Ελληνισμός ως πολιτιστικός και οικονομικός παράγοντας στα Βαλκάνια (1453-2015): Γλώσσα, λογοτεχνία, τέχνη, κοινωνία»*. București: UER PRESS, 114–121.
- Salaberry, R. & Comajoan, L. (2013). Research Design and Methodology in Studies on L2 Tense and Aspect. *Studies in Second and Foreign Language Education 2*. De Gruyter Mouton.
- Slabakova, R. (2005) What is so Difficult about Telicity Marking in L2 Russian?, *Bilingualism: Language and Cognition*, 8/1: 63–77.

Anka Rađenović

CATEGORY OF VERBAL ASPECT IN SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

A category of verbal aspect is considered difficult for acquisition in Serbian language, considering the specificity of marking telicity/perfectivity in Slavic languages compared to other languages. This paper investigates the complexity of acquiring certain elements of the verb aspect among adult learners of Serbian as a foreign language at the beginners' level (A1/A2). Results of research conducted among students of Serbian as a foreign language with different native (first) languages (L1) are presented in relation to other Slavic languages. The basic hypothesis of the research is that the verb aspect consists of several different elements (morphological, semantic, syntactic and pragmatic) that are acquired simultaneously, but at different levels. It is examined how and to what extent students at the initial level of learning Serbian as a foreign language master the category of the verbal aspect of individual verbs represented by pairs of verbs. The results of this research can contribute to a systematic approach in the presentation and adoption of aspectual morphology at all levels of learning and improve the teaching of Serbian as a foreign language.

Key words: aspect, Serbian as a foreign language, pairs of verbs, (a)telicity, beginners' level of learning.